

Comunicació i diversitat cultural

La importància de l'impacte dels mitjans de comunicació en la construcció de l'imaginari social fa necessària una revisió dels conceptes, una denúncia de les barreres, un replantejament dels accessos i una construcció de polítiques que permetin el desenvolupament sostenible de les nostres societats i contribueixin a mantenir la diversitat cultural.

En el nostre món globalitzat, els mitjans de comunicació han adoptat el paper de mediadors i narradors de la realitat que ens envolta. La societat de la informació i els seus actors estan construint un nou ordre simbòlic de l'univers cultural que es caracteritza per un marcat etnocentrisme i per una simplificació excessiva, els quals provoquen fragmentació, exclusió, discriminació i homogeneïtzació. La importància de l'impacte dels mitjans de comunicació en la construcció de l'imaginari social fa que calgui revisar els conceptes, denunciar les barreres existents, replantejar-se la possibilitat d'accedir-hi de tota la ciutadania i construir polítiques que permetin el desenvolupament sostenible de les nostres societats i que contribueixin a mantenir la diversitat cultural.

La relació entre mitjans de comunicació i diversitat cultural és ambigua i complexa, atesa la multiplicitat de teories i marcs conceptuals que aborden aquesta matèria i que determinen l'espai en què ens movem. Davant d'aquest problema cal replantejar les nocions dels nostres imaginaris de manera que permetin construir un nou univers simbòlic cap a la diversitat.

Rossana Reguillo, professora del Departament d'Estudis Socioculturals de l'ITESO, diu que cal entendre la diversitat cultural lluny del concepte simplista i pasteuritzat de la multiculturalitat: segons ella, la diferència està demonitzada i victimitzada per una hiperinflació de la sensibilitat que es tradueix en superioritat moral, que fa imprescindible reinventar les relacions entre els uns i els «llunyans». Els mitjans de comunicació s'haurien de convertir en els instruments encarregats de potenciar aquesta tasca permetent la visibilitat de la diferència.

En la mateixa línia, Thomas Tufte, professor titular del Departament d'Estudis de Cinema i Mitjans de Comunicació de la Universitat de Copenhagen, assegura que «no hi ha cap identitat cultural que no sigui narrada». Argumenta

que els mitjans tenen la responsabilitat de replantejar la comunicació de manera que sigui un element per al desenvolupament i el canvi social i planteja que hi ha una ruptura entre el que passa i el que es comunica: la «desconnexió de la comunicació» amb la realitat construeix barreres i afavoreix la desinformació i la creació d'estereotips. Tufte advoca per un sistema de comunicació més participatiu que parli des del ciutadà i que desenvolupi patrons de conducta i coneixement més profunds i menys sensacionalistes, i que contextualitzi la informació i la representació de l'alteritat.

Seguint l'argument de Tufte sobre el poder que té la comunicació per afavorir el canvi social mitjançant la transformació de l'imaginari col·lectiu, Daniel Horacio Cabrera, professor de Teoria de la Comunicació a la Universitat de Navarra, afirma que la comunicació és l'espai principal de formació i construcció de la identitat. La comunicació té a veure amb el que la societat imagina d'ella mateixa i de l'alteritat, i amb això crea una regulació simbòlica del que està permès pensar i imaginar. Cabrera aposta per la comunicació com a ens generador d'una altra realitat, com a creativitat capaç de construir altres realitats, desitjos i imatges del món simbòlic que tinguin en compte la diversitat i que generin valors de diversitat.

Com a conclusió derivada d'aquests arguments, es pondera la necessitat de crear una comunicació plural i participativa que parli de la diversitat des de la diversitat i que contribueixi a crear un nou ordre simbòlic del món: només una revisió i un replantejament dels conceptes existents construirà una comunicació que tingui en compte tota la complexitat de la diversitat cultural.

Si bé els mitjans de comunicació són un element d'una gran importància per transmetre la diversitat cultural i contribuir a la construcció plural del nou imaginari, també són, pel seu caràcter dominat per lògiques polítiques i econòmiques, una barrera i un filtre per a la diversitat. Els mitjans de comunicació haurien de contribuir a la diversitat promovent l'ús correcte del llenguatge i facilitant la contextualització i la reflexió necessàries que permetin llançar missatges correctes sobre la diversitat, però estan subjugats pel sistema dominant, basat en els interessos de poder ideològic i econòmic, que se'n serveix com a eina de les elits per mantenir l'hegemonia i no permet que les minories hi accedeixin. Per aconseguir un sistema mediàtic conscienciat i compromès amb la diversitat cal apel·lar a l'ètica professional del periodista i desenvolupar polítiques públiques que garanteixin un accés més ampli a la producció i distribució de la informació.

Rosa Maria Calaf, periodista i corresponent de TVE a la regió de l'Àsia-Pacífic, afirma que «la televisió és reproductora i disseminadora de prejudicis perquè

sovint el periodista informa, des d'un punt de vista occidental, sobre una realitat que desconeix». Calaf defensa la figura del periodista compromès que actuï de contextualitzador i descodificador de la cultura des de la qual transmet la informació sense perdre objectivitat, i afirma que els mitjans manipulen la realitat del món, no només per la manera com diuen les coses, sinó pel que no diuen: els silencis, el fet d'obviar altres realitats, també són una forma de censura, discriminació i exclusió. Calaf coincideix amb els altres ponents quan diu que hem de crear un sistema que permeti escoltar la veu de la societat civil, i fer que el problema de l'accés als mitjans no sigui un impediment per a la diversitat cultural.

Continuant el debat sobre la representació de la diversitat als mitjans de comunicació, Carlos Muñoz, professor de la Universitat de Salamanca, afirma que les representacions etnocèntriques de l'alteritat en les notícies creen un racisme no tradicional o simbòlic que neix de la construcció d'estereotips culturals. Jessica Retis, de l'Institut d'Investigació Ortega y Gasset, completa l'argument de Muñoz assegurant que la ficció televisiva, en auge, també produeix representacions negatives de l'altre que contribueixen a aquest racisme simbòlic.

Per la seva banda, Nancy Morris, de la Càtedra UNESCO de Comunicació 2001, incideix en les barreres estructurals: les classes dominants tenen en poder seu la producció i distribució mediàtiques i posen barreres als drets de representació de les minories culturals i socials. Així, les televisions privades centren els esforços a maximitzar la rendibilitat de les seves inversions, i alhora ponderen les ideologies al poder per raons òbvies d'aliances i manteniment de l'*statu quo*. Per la seva banda, els governs, que generalment tenen influència sobre les televisions públiques, controlen els mitjans com a transmissors ideològics altament efectius. Morris afirma que «cal trencar els monopolis de la comunicació amb mesures governamentals»: s'ha de potenciar la televisió pública com a mitjà plural i s'han de desenvolupar unes polítiques culturals que afavoreixin la diversitat i la representació justa i pluralista de les diferents cultures.

Salomé Berrocal, professora de la Universidad de San Pablo – CEU, planteja la desigualtat informativa existent a la xarxa, i com aquesta desigualtat crea una fractura tecnològica que desfavoreix les minories culturals. La societat de la informació crea una línia divisòria entre les persones que tenen accés a Internet i les que no, i situa com a part beneficiada les cultures més poderoses. Berrocal planteja la necessitat de crear drets de quarta generació que garanteixin l'accés a les noves fonts d'informació, i destaca que no només han de tenir en compte les barreres tècniques sinó també les educatives.

Les barreres existents plantegen un problema d'accés a les minories culturals, que tenen més difícil participar en els processos de representació cultural: un sistema de mitjans de comunicació establert i oligopolitzat impedeix la participació del ciutadà i anul·la el seu dret a l'autorepresentació. En aquesta línia argumentativa, el debat busca la solució en el desenvolupament d'un sistema mediàtic de caràcter local que sorgeixi des de la comunitat per a la comunitat, que doni poder a les minories culturals, que asseguri la supervivència de la seva identitat i de les seves formes de coneixement i que creï vies de comunicació entre semblants que reconstrueixin i mantinguin l'univers simbòlic de la comunitat.

Jesús Martín Barbero argumenta que la comunitat ha de guanyar més poder i fer-se responsable de la seva evolució i representació cultural. La gestió cultural per comunitats, especialment en les formes de saber autòctones, evita que es perdin elements culturals, sobretot els que estan relacionats amb un saber no informatitzat. La preocupació per l'intercanvi ja no neix només dels caps d'Estat, sinó també dels municipis, que dialoguen i assumeixen compromisos amb els seus iguals dins i fora de les fronteres nacionals.

Finalment, el debat se centra en les polítiques necessàries per garantir una veritable cultura de la diversitat, i s'obren diversos fluxos d'opinió que convergeixen en la necessitat de desenvolupar noves polítiques inclusives que tinguin en compte el context mundialitzat actual i que afavoreixin el respecte mutu a la identitat i la diversitat. Aquestes polítiques hauran d'incloure els drets de quarta generació a l'accés i a la pluralitat de la informació, potenciar la participació ciutadana en els mitjans, garantir la producció i la distribució de programació local i construir espais públics de comunicació des de la comunitat per a la comunitat. Doudou Diène afirma que cal tenir en compte el context en què ens trobem per construir polítiques veritablement democràtiques, i que el gran repte de la diversitat és que els països vinculin dialècticament les diverses identitats per permetre que es desenvolupin lliurement i s'expressin al mateix temps que es construeixen llaços d'intercanvi. Diène insisteix que no podem construir un món basat en l'«universalisme mirall», que estén la ideologia del dominador: la diversitat no és simplement festiva, és un element molt complex i profund.

Per la seva banda, Elisabeth Longworth, directora de la Divisió de la Societat de la Informació de la UNESCO, diu que les noves polítiques han de fomentar la societat de la informació; l'accés a les línies generals de coneixement assegurant que tenen un contingut apropiat i adaptant-lo a les necessitats emergents de la cultura, l'educació i les ciències de la salut; el suport als

principis democràtics que estiguin en contra del flux unilateral d'informació, i la promoció del diàleg intercultural, l'entesa, la tolerància i la pau entre cultures. Longworth acaba afirmant que les polítiques que garanteixin la diversitat mediàtica haurien de promoure la diversitat cultural com a expressió fonamental de llibertat i drets humans, alhora que potencien el desenvolupament d'espais públics de comunicació.

Posicions protagonistes

Rossana Reguillo, doctora en antropologia, és professora numerària del Departament d'Estudis Socioculturals de l'Institut d'Estudis Superiors d'Occident (ITESO), membre de l'Acadèmia Mexicana de Ciències i titular de la Càtedra UNESCO de Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Durant la seva intervenció en la sessió plenària «Revisió dels conceptes» mostra una posició molt clara que defensa la necessitat de replantejar els conceptes existents per avançar en la construcció d'una societat veritablement diversa. Reguillo assegura que la gran majoria dels conceptes utilitzats amaguen nocions profundament occidentalistes que prolonguen un estat de dominació cultural i mantenen les relacions de poder respecte a l'alteritat, i planteja una recerca del coneixement a través de «l'arqueologia del saber», una mirada cap al passat per entendre el nostre present i poder fer una política correcta de gestió de futurs. Per entendre la diversitat cultural ens hem de desmarcar de la idea política que la presenta com un concepte multicultural, pasteuritzat i lliure de problemes. La diferència està demonitzada i alhora altament victimitzada; en alguns aspectes hi ha una hiperinflació de la sensibilitat social que s'acaba traduint en superioritat moral de qui victimitza. Amb l'objectiu de reconstruir els conceptes que determinen l'univers simbòlic, Reguillo proposa reinventar les relacions entre els uns i els «llunyans» que es mouen en un mateix espai social; els mitjans de comunicació haurien de ser els instruments encarregats de potenciar aquesta tasca donant visibilitat a tothom.

Durant la seva intervenció davant els mitjans en les 141 Preguntes del Fòrum, Reguillo va fer una reflexió crítica sobre la situació actual d'algunes polítiques mundials i sobre el paper dels mitjans de comunicació en la construcció de pors socials. Va argumentar que les classes polítiques releguen la ciutadania a un mer estat contemplatiu assegurant que ells són els únics que ens poden protegir dels enemics. Segons Reguillo, la falta d'una activitat política eficaç i l'existència de mitjans de comunicació que s'autoproclamen jutges que determinen el bé i el mal acaben creant en la ciutadania una atmosfera de por i una sensació d'indefensió; els mitjans simplifiquen la realitat allunyant-se de la reflexió necessària per entendre el que passa al món. Els joves urbans, els

immigrants i els terroristes són figures clau en la propagació de pors, perquè són estereotipats i demonitzats amb la finalitat de justificar actes antidemocràtics com la supressió de llibertats ciutadanes i d'eludir responsabilitats polítiques. Rossana Reguillo va acabar la seva intervenció afirmant que els mitjans són instruments neutres perquè tenen el poder d'impulsar i frenar projectes, i va cridar al desenvolupament de mitjans més compromesos per assolir un diàleg més fluid entre les diferents cultures.